
ARTYKUŁY

GEORGIJ CZEREWKO, NAZAR KUDŁA
Lwowski Państwowy Uniwersytet Agrarny w Dublinach

REFORMA SEKTORA ROLNO-SPOŻYWCZEGO NA UKRAINIE

1. Wstęp

Znaczenie gospodarcze i społeczne rolnictwa na Ukrainie jest dużo większe niż w większości krajów Unii Europejskiej. Ukraina ma bardzo korzystne warunki przyrodnicze do rozwoju rolnictwa. Barrierami w rozwoju rolnictwa i całego sektora rolno-spożywczego są obecnie niekorzystne warunki ekonomiczne (brak kapitału i inne) i nieumiejętne wykorzystanie walorów przyrodniczych [Czerewko, 2005]. Rolnictwo Ukrainy znajduje się obecnie na bardzo niskim poziomie rozwoju ekonomicznego. Jedną z głównych przyczyn niskiej atrakcyjności ukraińskiego rolnictwa dla inwestorów krajowych i zagranicznych jest niska opłacalność produkcji rolniczej lub brak opłacalności produkcji niektórych produktów.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie sektora rolno-spożywczego na Ukrainie w procesie jego przemian i przebudowy. Podstawą analizy są dane statystyki masowej i literatura przedmiotu.

2. Transformacja agrarnych przeobrażeń

Jednym z kierunków reformy rolnej na Ukrainie było przeprowadzenie prywatyzacji przedsiębiorstw rolniczych oraz stworzenie równoprawnych organizacyjnych form gospodarowania o charakterze rynkowym. W rezultacie reform umocniła się instytucja prywatnej własności ziemi. Sprywatyzowane zasoby zostały przekazane do dyspozycji gospodarstwom kolektywnym, w ramach których, według wyznaczonej metodyki, zostały podzielone pomiędzy byłych i obecnych pracowników. Zamiast dominującej spółdzielczej i państwowej formy gospoda-

rowania powstały i zaczęły się rozwijać różnorodne formy rynkowego prowadzenia przedsiębiorstw rolniczych. Początkowo szybko zaczęły rozwijać się gospodarstwa indywidualne oraz rodzinne, które dzięki powiększeniu swoich działek zaczęły konkurować na lokalnych rynkach z innymi gospodarstwami. Powstała nowa klasa rolników – farmerzy. Kolektywne przedsiębiorstwa rolnicze i pewna część państwowych gospodarstw rolniczych została przekształcona w różne formy o charakterze rynkowym, oparte na prywatnej lub państwowej własności ziemi w połączeniu z kolektywnymi formami organizacji pracy. W następstwie tych przemian na Ukrainie powstały trzy formy gospodarstw rolnych:

1. *Gospodarstwa socjalne ludności wiejskiej* – gospodarstwa, które funkcjonują bez stworzenia osoby prawnej, produkujące na niewielką skalę produkty rolno-spożywcze na rynek, charakteryzujące się ekstensywnymi metodami technologicznymi, gospodarujące na niewielkich obszarach prywatyzowanych użytków rolnych (do 3 ha).
2. *Farmerskie gospodarstwa* funkcjonujące ze statusem osoby prawnej, bazujące na prywatnej formie gospodarowania, produkujące na rynek produkcję towarową, szeroko wykorzystujące instytucję dzierżawy ziemi. Średnia wielkość takiego gospodarstwa na Ukrainie to około 30 ha.
3. *Gospodarstwa rolnicze* – to restrukturyzowane były kolchozy przekształcone w różne formy gospodarowania (spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, towarzystwa akcyjne, kooperatywy rolnicze przedsiębiorstwa, spółki gospodarstw wiejskich oraz inne).

Na skutek prywatyzacji nastąpiło rozdrobnienie gospodarstw, zlikwidowano w większości przypadków ekonomicznie mocne gospodarstwa rolnicze bez jakiegokolwiek alternatywy. Prywatyzacja w przemyśle przetwórczym odbyła się w sposób niekontrolowany. Do dzisiaj trudno ustalić, kto jest prawdziwym właścicielem niektórych zakładów, a ludzie nie mogą zrozumieć, dlaczego zakład, który niedawno produkował bardzo dobre jakościowe produkty żywnościowe, teraz stoi zamknięty, a na rynku jest dużo produktów tego samego rodzaju, ale importowanych [Czerewko, Iwanicka, 2003]. Są to skutki niekontrolowanego przez państwo, albo niewystarczająco kontrolowanego, procesu przenikania do kraju kapitału zagranicznego.

Proces urynkwienia rolnictwa na Ukrainie spowodował powołanie do życia gospodarstw farmerskich. Jednakże rozwój tej formy zagospodarowania nie sprawdził się i nie przyniósł oczekiwanych wyników z powodu braku materialnego zabezpieczenia. Powstanie gospodarstw farmerskich zrujnowało wielkie gospodarstwa rolnicze, które funkcjonowały wcześniej. Z punktu widzenia struktury agrarnej na Ukrainie, szczególnie w zachodniej jej części, rozdrobnienie gospodarstw jest bardzo duże. Następstwem rozdrobnionej struktury jest mała skala produkcji. Konsekwencją rozdrobnienia są drastycznie niskie dochody ludności rolniczej. Wychodząc z takiego punktu widzenia, perspektywa gospodarstw far-

merskich jest na Ukrainie bardzo „mglista”. Gospodarstwa farmerskie na Ukrainie (ponad 42 tys.) na rynku produktów żywnościowych są bez znaczenia, ponieważ produkują zaledwie 2,4 % globalnej produkcji rolniczej. Mają małe rozmiary: średnio w obwodzie Lwowskim – 10 ha, Iwano-Frankiewskim – 5 ha.

Tabela 1

Rozwój gospodarczych form w agrobiznesie Ukrainy

Wskaźniki	1999				2004			
	Razem	w tym			Razem	w tym		
		Gospodarstwa rolnicze	Farmerkie gospodarstwa	Socjalne gospodarstwa rolników		Gospodarstwa rolnicze	Farmerkie gospodarstwa	Socjalne gospodarstwa rolników
Liczba gospodarstw (tys.)	11635,5	12,6	35,9	11587	13581,2	20,7	42,5	13518
Użytki rolne								
– (mln ha)	40,3	32,9	1,2	6,2	37,3	20,1	3,4	13,8
– %	100	81,6	3,0	15,4	100	59,9	9,1	37,0
grunty orne								
– (mln ha)	32,1	26,7	1,1	4,3	31,0	17,8	3,2	10,0
– %	100	83,1	3,4	13,4	100	57,4	10,3	32,2

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: „Сільське господарство України: статистичний щорічник 2004”.

W 1990 roku istniały dwie kategorie gospodarstw: rolnicze przedsiębiorstwa i osobiste (podsobne) gospodarstwa ludności wiejskiej, które gospodarowały odpowiednio na 93,5% oraz 6,5% użytków rolnych. Zmiany odbyły się po przyjęciu - 3 grudnia 1999 roku - Rozporządzenia Prezydenta Ukrainy „O pilnych środkach reformowania ekonomiki sektora agrarnego”. Celem rozporządzenia było rozwiązanie głównego problemu – kształtowanie skutecznego właściciela i gospodarza ziemi oraz zasobów trwałych. W następstwie tych zmian w 1999 roku gospodarstwa rolnicze użytkowały 82% użytków rolnych, a w 2004 roku – 54%. W gospodarstwach farmerskich wskaźnik ten wzrósł z 3% do 9,1%, a w gospodarstwach socjalnych z 15,4% do 37% (tabela 1). Wyniki reformy okazały się odwrotne do zakładanych, zrujnowano wielkotowarową produkcję oraz zasiano iluzję co do przewagi farmerów i drobnych wiejskich gospodarstw w żywieniowym zaopatrzeniu kraju. Taka polityka przyczyniła się do powszechnego stosowania monokultur rolnych, które przynoszą największe zyski (słonecznik, kukurydza) oraz całkowitego upadku chowu zwierząt.

Tabela 2

Globalna produkcja rolnicza w przedsiębiorstwach o różnych formach gospodarowania

Wskaźniki	1999				2004			
	Razem	w tym			Razem	w tym		
		Gospodarstwa rolnicze	Farmerskie gospodarstwa	Socjalne gospodarstwa rolników		Gospodarstwa rolnicze	Farmerskie gospodarstwa	Socjalne gospodarstwa rolników
Rolnicza produkcja brutto razem								
- mld hrn ^a	50,7	21,4	0,5	28,8	65,8	23,7	2,4	39,7
- %	100	42,2	1,0	56,8	100	36,1	3,6	60,3
w tym rolnicza produkcja brutto roślinna								
- mld hrn ^a	27,6	14,2	0,4	13,0	42,5	17,1	2,2	23,2
- %	100	51,4	1,5	47,1	100	40,3	5,2	54,5
w tym rolnicza produkcja brutto zwierzęca								
- mld hrn ^a	23,1	7,2	0,1	15,8	23,3	6,6	0,2	16,5
- %	100	31,2	0,4	68,4	100	28,5	0,8	70,7

a) - hrn – hrywna (nazwa jednostki pieniężnej Ukrainy)

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: „Сільське господарство України: статистичний щорічник 2004”.

Osobiste (socjalne) gospodarstwa ludności wiejskiej w 2004 wyprodukowały 60,3% globalnej rolniczej produkcji (w cenach porównywalnych), w tym udział produkcji roślinnej stanowił 54,5%, a produkcji zwierzęcej 70,7% (tabela 2). Przeciętne gospodarstwo socjalne użytkowało około 1 ha użytków rolnych, a w lepszym wypadku posiadało także konia, 1-2 krowy, 1-3 świnie, drób. Gospodarstwa te są mocno zróżnicowane w różnych regionach kraju. Z powodów finansowych oraz braku wiedzy agronomicznej, weterynaryjnej, ekonomicznej gospodarstwa nie stosują prawidłowych technologii i procesów produkcji, co prowadzi do spadku produkcji i pogorszenia jej jakości.

Małe gospodarstwa rolnicze mają lepsze wyniki gospodarcze, ale nie są konkurencyjne dla przedsiębiorców posiadających wyposażenie techniczne i korzystających z nowoczesnych technologii. Małe gospodarstwa są zmuszone do produkowania na własne potrzeby i zaopatrzenie swoich rodzin. Niedostateczne uzasadnienie skutków wdrożenia reformy ziemi oraz przekształcania przedsiębiorstw rolniczych spowodowało oddzielenie stosunków majątkowych i pracy (rolnik jako właściciel ziemi i zasobów trwałych przedsiębiorstwa rolniczego został najemnym pracownikiem swojej własności).

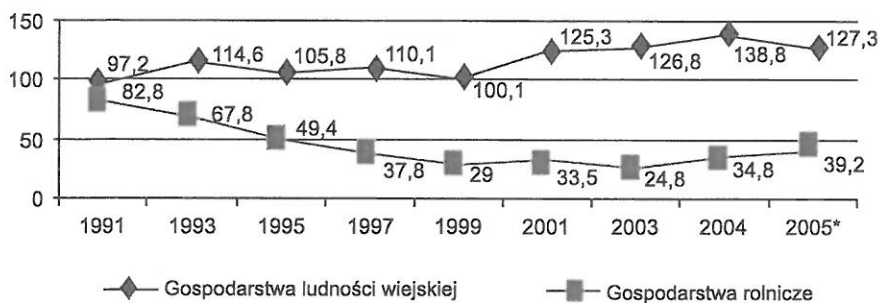
W ukraińskiej gospodarce rynkowej mają miejsce niekonsekwentne tendencje dynamiki wskaźników produktywności pracy, stopnia jej opłaty oraz zatrudnienia. Specyfiką ukraińskiego agrobiznesu jest uniknięcie zwalniania pracowników kosztem wyższego tempa wzrostu produkcji. Jednocześnie jednym z największych

problemów socjalnych na wsi jest bardzo niski poziom wynagrodzeń pracowników w sektorze rolnym. Od ponad 10 lat pozostaje najniższym wśród wszystkich gałęzi gospodarki Ukrainy (w roku 1995 – 46,3 hrn, w roku 2005 – 398 hrn), co stanowiło 52% średniego miesięcznego wynagrodzenia w gospodarce kraju (764 hrn), oraz 88% ustalonego w roku 2005 minimum utrzymania (453 hrn). Poziom spożycia produktów rolniczych ogółem jest niższy o 10% od wymaganego minimum, a spożycie najcenniejszych produktów zawierających białko pochodzenia zwierzęcego o 20%, owoców, w tym winogron o 40% [Демчак, 2005].

Niższej wydajności pracy w osobistych gospodarstwach towarzyszy większa ich dochodowość. Taki absurdalny ekonomicznie wynik można wyjaśnić kilkoma przyczynami: załamaniem ekonomicznych mechanizmów w przedsiębiorstwach i całej gospodarce, istnieniem szarej strefy (niekontrolowany prywatny sektor), niekorzystną strukturą produkcji w gospodarstwach rolniczych, dekapitalizacją jego głównych działów. Obecnie dochody z pracy w osobistych gospodarstwach rolników są większe w porównaniu z gospodarstwami rolniczymi, jednak niewystarczające, aby w najbliższej przyszłości przyciągnąć chętnych do prowadzenia działalności rolniczej. Upadek (niekiedy „likwidacja”) miejscowego przedsiębiorstwa rolniczego jest od razu odczuwalny w gospodarstwach osobistych, ponieważ dotychczas miały one ciągłą pomoc socjalną przez oficjalne i nieoficjalne kanały. Zasoby własne rolników dla podwyższenia efektywności są ograniczone. Gospodarstwa osobiste osiągnęły szczyt produkcji i od roku 2005 widać tendencje spadkowe (rysunek 1). Powstaje pytanie, jak lepiej zintegrować interesy dwóch sektorów własnościowych, nawiązać trwałe związki pomiędzy nimi, uwzględniając niektóre zalety prywatnego gospodarowania. Produkcja na własnej ziemi jest bardziej ekonomiczna dzięki znacznie wyższemu zaangażowaniu gospodarza, który samodzielnie rozwiązuje problemy swojej działalności.

Rysunek 1

Dynamika rolniczej produkcji brutto (1990 = 100%)

2005* oczekiwane wyniki.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: „Сільське господарство України: статистичний щорічник 2004”.

Gospodarstwa osobiste są wielokierunkowe. Szeroka gama produkcji ma swoje uzasadnienie w konsumpcyjnych potrzebach rodziny rolniczej. Niestety wielokierunkowe wytwarzanie typu naturalnego, z wykorzystaniem konia i pracy ręcznej, jak pokazuje praktyka, jest mało efektywne. Tylko wyspecjalizowane małe gospodarstwa mają perspektywy utrzymania się na rynku. Drobną produkcją może mieć przewagę w mało zmechanizowanych działach produkcji, w szczególności w sadownictwie, warzywnictwie, produkcji ziemniaków oraz w pozarolniczej działalności usługowej (turystyka wiejska). Do roku 2005, ze względu na techniczne wsparcie, najbardziej opłacalną produkcją roślinną była uprawa pszenicy i buraków cukrowych, a w produkcji zwierzęcej – produkcja mleka. Rolnikowi, co roku trudniej jest utrzymywać krowę a potwierdzeniem tego jest rodzinny chów bydła. Chów ten wymaga większych nakładów pracy, w szczególności w okresie letnim, kiedy występuje największe spiętrzenie prac w produkcji roślinnej. Osobiste gospodarstwa rolnicze są lepiej przystosowane do chowu zwierząt na małą skalę. Przykładem jest produkcja trzody chlewnej, którą zajmuje się co drugie gospodarstwo. Mięso wieprzowe cieszy się popytem, ponieważ gospodarstwa stosują naturalne sposoby żywienia, bez wykorzystywania różnych środków stymulujących. Podstawowymi paszami stosowanymi w żywieniu świń są odpady żywnościowe, produkcja z gospodarstwa (zboże, ziemniaki, buraki, mleko) i zboże kupowane przez rolników na rynku. Przy cenie 50 hrn za kwintal zboża, rolnik osiąga dostateczny zysk z hodowli trzody chlewnej w domowych warunkach [Дієспєров, 2005].

Osobiste gospodarstwa rolne nie mogą stanowić żadnej perspektywy rozwoju ze względu na brak zastosowania wyższych form postępu technicznego. Gospodarstwa te nie mają uzasadnienia ekonomicznego, produkcja w nich jest pracochłonna, co powoduje, że są formą przejściową. Przyszłość należy tylko do dużych przedsiębiorstw [Czerewko, 2004]. Wszystkie dotychczas istniejące duże przedsiębiorstwa rolnicze Ukrainy zostały jednak dość zniszczone w trakcie procesów prywatyzacji. W większości przypadków podczas prywatyzacji nieuzasadnione ekonomicznie działania spowodowały olbrzymie zmniejszenie chowu zwierząt i uprawy roślin w rolnictwie, zniszczenie selekcji, nasiennictwa, obniżenie dochodów, a w konsekwencji bankructwo producentów i dużych przedsiębiorstw.

Utworzenie nowych gospodarstw spowodowało dużo problemów związanych z ich funkcjonowaniem w warunkach swobodnego rynku. Po pierwsze, większość rolników przekazała należącą do nich ziemię i środki trwałe w dzierżawę nowo utworzonym przedsiębiorstwom lub tym farmerom, którzy mieli środki materialne i sprzęt techniczny. Po zakończeniu roku rolnicy nie dostawali jednak opłaty lub otrzymywali częściowy ekwiwalent w naturze za wykorzystanie ich majątku. Prawne podstawy takich stosunków są niedoskonałe. Przy braku konkurencji rolnicy nie mają wyboru w przekazaniu swojej ziemi lepszemu przedsiębiorcy na korzystniejszych warunkach, w przypadku braku gospodarza ziemia leży odłogiem i zarasta chwastami.

Po drugie, praktyka wskazuje, że rolnictwem towarowym zaczęła zajmować się nowa, mało wykwalifikowana kadra, której poza problemami zaopatrzenia technicznego, zakupu materiału siewnego, paliwa brakowało wiedzy z zakresu nowych technologii, marketingu, organizacji i innych zagadnień agrobiznesu. W tym czasie doradztwem zajmowali się przeważnie dystrybutorzy dużych firm nasiennych lub chemicznych, oferujących środki ochrony roślin.

Po trzecie, zwiększenie produkcji rolniczej wymaga stworzenia infrastruktury jej przetwarzania, przechowywania, zbytu i odpowiedniej polityki cenowej oraz państwowego wsparcia. Po czwarte, pewna część produkcji rolniczej nie znajduje zbytu na miejscowych rynkach z powodu braku instytucji rynkowych (domy towarowe, giełdy rolnicze, rynki hurtowe itd.) oraz braku polityki interwencjonizmu państwowego. Po piąte, niedostatecznie rozwiązany jest problem modernizacji przedsiębiorstw rolniczych z powodu dysparytetu cen, braku kredytów preferencyjnych, rynku ziemi. Pomimo zwiększenia zakresu dostępności komercyjnych kredytów w ostatnich pięciu latach, kredyty te pokrywają tylko 25% optymalnych potrzeb. Odsetki pozostają zbyt wielkie dla gospodarki rolnej oraz warunki otrzymania (przede wszystkim brak zabezpieczeń) czynią je niedostępnymi dla większości producentów.

Kolejną przyczyną niepowodzenia reform rolnych jest moratorium na wolny obrót ziemią. Ignorowanie wartości takiego czynnika produkcji, jak ziemia w obrocie kapitałowym hamuje nie tylko wdrożenie hipoteki, która w znacznym stopniu mogłaby rozwiązać finansowe problemy producentów rolnych, ale nie pozwala wykorzystać podstawowego ekonomicznego sensu rynku ziemi. Według wyliczeń prof. Sabluka z powodu dysparytetu cen w okresie zmian ustrojowych rolnicy stracili około 100 mld \$.

Podsumowując: głównymi czynnikami, które spowodowały pogorszenie socjalno-ekonomicznego rozwoju wsi są: spadek produkcji rolniczej, zmniejszenie jej dochodowości, brak usystematyzowanych działań oraz niedostateczne wsparcie państwa dla towarowych gospodarstw rolniczych, rosnący dysparytet cen na produkty rolnicze i przemysłowe, niski poziom dochodów ludności wiejskiej i odpowiednio mała zdolność nabywcza obywateli kraju.

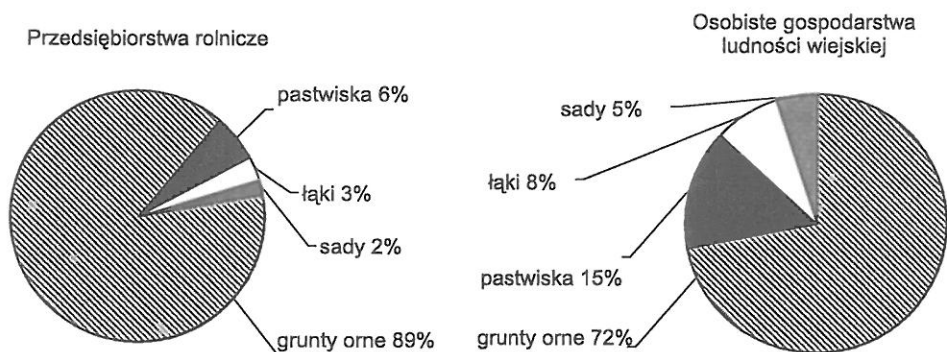
3. Produkcja roślinna

Pomimo skomplikowanej ekonomicznej i politycznej sytuacji w kraju, w roku 2005 zebrano ponad 38 mln ton zbóż, w tym 19 mln ton pszenicy, około 7 mln ton kukurydzy na ziarno. W osobistych (socjalnych) gospodarstwach ludności wiejskiej wyprodukowano 9 mln zbóż, w tym 3,5 mln ton pszenicy, oraz 3 mln ton kukurydzy. Zasoby zbóż ogółem w 2005 roku, łącznie z rezerwą roku ubiegłego stanowiły 42 mln ton.

Głównymi producentami zbóż pozostają przedsiębiorstwa rolnicze, które prowadzą produkcję roślinną na wiele większą skalę, niż osobiste gospodarstwa rolników. Posiadają one odpowiednią infrastrukturę (magazyny, suszarnie). Jak wynika ze struktury użytków rolnych, gospodarstwa rolnicze, żeby przetrwać w trudnych warunkach reform zmuszone są zajmować się głównie uprawami rentowniejszymi.

Rysunek 2

Struktura użytków rolnych w 2004 r.

Źródło: Jak rysunek 1.

W 2004 roku, w strukturze produkcji roślin zbożowych wszystkich form gospodarowania największy udział miała pszenica, jęczmień i kukurydza. Powierzchnie uprawy poszczególnych roślin dostosowano się do możliwości zbytu produkcji i opłacalności poszczególnych kierunków produkcji. Zgodnie z informacją resortu statystyki Ukrainy 1 października 2005 roku w gospodarstwach rolniczych i innych przedsiębiorstwach, które zajmują się przetwarzaniem i przechowywaniem zboża znajdowało się 17,2 mln t ziarna, co o 16% przewyższa zasoby roku ubiegłego. Zapasy pszenicy wynosiły 8,2 mln t i były o 12% większe niż w roku ubiegłym. Dla zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego kraju, zgodnie z zadaniami Gabinetu Ministrów, utworzono zapasy zbóż konsumpcyjnych w ilości 3,5 mln t.

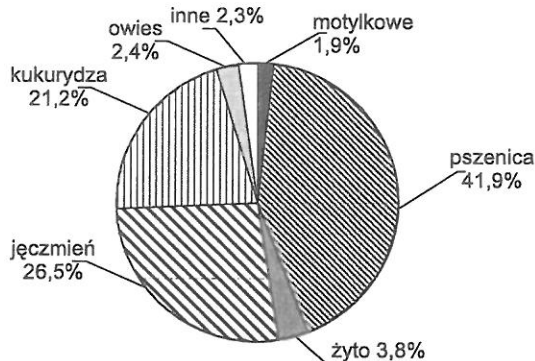
Utworzony latem 2005 roku, fundusz rolny, uruchomił pożyczki z budżetu państwa pod zastaw zbóż w ilości 622 tys. t. Oprócz tego, został zorganizowany interwencyjny skup zbóż konsumpcyjnych na potrzeby rezerw państwowych. Istnienie takich mechanizmów jest wymogiem polityki rolnej państwa, tworzenia otoczenia rynkowego oraz stabilizacyjnych działań na wypadek wahań cen na rynkach światowych.

Produkcja słonecznika w 2004 r. zwiększyła się o 1,5 razy w stosunku do roku ubiegłego i wynosiła 4,7 mln t. W światowej skali daje to Ukrainie 3 miejsce. Taki wynik spowodowany był dwoma czynnikami: zwiększeniem obszaru uprawy

o 7,6% i wzrostem plonu o 3 kwintale (tabela 3). Do niedawna Ukraina zajmowała czołowe miejsce na świecie pod względem powierzchni uprawy buraków cukrowych (1,6 mln ha) oraz w produkcji cukru (ponad 5 mln t). Udział produkcji ukraińskiej w produkcji światowej stanowił około 10% i Ukraina należała do liderów w eksporcie cukru. Jednak, w ciągu ostatnich 10 lat, produkcja buraków cukrowych i cukru zmniejszyła się ponad trzykrotnie. Ukraina utraciła też strategiczne rynki zbytu. W roku 2004, ceny cukru w Polsce były mniejsze niż na Ukrainie, spowodowało to aktywizację handlu przygranicznego i rozwój przemytu.

Rysunek 3

Struktura roślinnej produkcji w 2004 rok

Źródło: Jak rysunek 1.

Tabela 3

Dynamika jakościowych parametrów produkcji rolnictwa

Wyszczególnienie	1990	2004	Polska 2004	2005	2005 (+.-) do		
					1990	2004	2004 Polska
Zboża* (dt)	35,1	28	35,4	26	-9,1	-3	-9,4
Buraki cukrowe (dt)	275	241	427	255	-20	+14	-172
Ziemniaki (dt)	154	133	196	148	-5,9	+14,4	-48,2
Słonecznik (dt)	15,8	8,8	.	12,8	-3	+4	.
Średni przyrost bydła na dobę (gramy)	431	356	.	361	-70	+5	.
Średnioroczny udój z krowy (kg)	2863	3202	4082	3212	+349	+10	-870

Źródło: Obliczenia i zestawienia własne na podstawie: „Сільське господарство України: Статистичний щорічник 2004”, www.minrol.gov.pl – Statystyczny Biuletyn 2005.

Wielorakie są przyczyny doprowadzenia do takiej sytuacji. Główne przyczyny to wpływ reform rolnych i procesów prywatyzacji cukrowni, które przeszły w ręce finansowych oligarchii z wyłączeniem producentów buraków cukrowych. Polityka cen skupu buraka, niedotrzymywanie agrotechnicznych zasad uprawy, zamortyzowane środki trwałe, wysoka pracochłonność uprawy, problemy rozliczenia

z producentami, niekiedy złe warunki klimatyczne zmniejszyły liczbę chętnych, bardzo opłacalnej w przeszłości uprawy. Produkcja brutto buraków cukrowych zmniejszyła się o 5,9% (wyłącznie z powodu zmniejszenia się powierzchni zasiewów) i stanowiła 15,6 mln t przy średnim plonie 249,7 kwintali z ha (w roku 2004 – 238,3 q/ha).

Z powodu zwiększenia powierzchni zasiewów obserwowana jest tendencja wzrostu produkcji takich upraw przemysłowych, jak soja i rzepak. Rzepaku oziemego zasiano 400 tys. ha i planowano uprawę rzepaku jarego na powierzchni 330 tys. ha. W sumie jest to powierzchnia o 3,6 razy większą niż w roku 2005. Działania te umożliwią rozwiązanie problemu produkcji biodiesela, z przetworzenia surowca pochodzenia rolniczego, w dwóch krajowych przetwórnich. Powstała perspektywa realizacji państwowego programu tworzenia alternatywnych źródeł energii.

Produkcja ziemniaków we wszystkich kategoriach gospodarstw wynosi 19,5 mln t, mniej o 7% w stosunku do poprzedniego sezonu. Zmniejszenie produkcji ziemniaków spowodowane jest niższym o 3,7% plonem oraz zmniejszeniem powierzchni uprawy o 2,6%. Możliwości rozwoju produkcji ziemniaków są ograniczone, ponieważ 98% jest produkowane w osobistych gospodarstwach rolników, którzy stoją przed problemami technologicznymi (brak dobrej selekcji i odmian, maszyn rolniczych, minimalne zastosowanie środków ochrony roślin etc.), pogorszenia się fitosanitarnego stanu plantacji, problemami nieuregulowanego rynku oraz braku bazy przetwórczej.

W ostatnich latach stabilizuje się sytuacja w produkcji owoców i warzyw oraz winogron. Takie sukcesy możliwe są dzięki inwestycjom w te kierunki działalności rolniczej, zastosowaniu nowoczesnych, intensywnych technologii, wprowadzeniu nowych odmian owoców i warzyw, w szczególności winogron, a także podwyższeniu wydajności upraw. W 2005 r. zbiory owoców i warzyw zwiększyły się o 3,3%, a winogron o 18%. Przed przemysłem winiarskim stoi mnóstwo problemów do rozwiązania. Jednym z nich jest walka z fałszowaniem produkcji jakościowego wina. Na ukraińskim rynku wina pojawiło się tak zwane „wino w proszku” oraz wino otrzymane z ekstraktów powtórnego tłoczenia masy surowej z dodatkiem cukru.

W ostatnich latach drastycznie zmniejszył się zakres prac związany z odtwarzaniem, podwyższeniem zasobności oraz ochroną gruntów. Statystyczne dane świadczą o trzykrotnym zmniejszeniu ilości stosowanych nawozów mineralnych. W 1990 roku na 1 ha gruntów ornych zastosowano 141 kg substancji odżywczej, a w 2004 roku – tylko 29 kg (w Polsce zużywa się nawozów mineralnych NPK 99,3 na 1 ha użytków rolnych i 44 t nawozów naturalnych)¹. Do krytycznej granicy spadło stosowanie nawozów naturalnych. Szczególnie dotyczy to przedsiębiorstw

¹ www.minirol.gov.pl

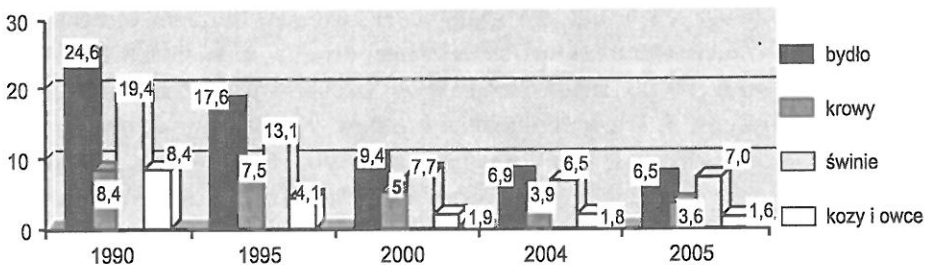
rolniczych, w których gwałtownie zmniejszyło się i nadal zmniejsza się поголівье bydła. Przy minimalnej, naukowo uzasadnionej normie 9-12 t na ha, faktycznie wnoszono 0,8 t na ha. Coroczne straty humusu z powodu mineralizacji i erozji gruntów stanowią 11-12 mln t, a to przelicza się na straty 3-4 miliardów hrn. Państwo częściowo pokrywa wartość zakup nawozów mineralnych produkcji krajowej. Wysokość tej rekompensaty stanowi bardzo małą kwotę, którą otrzymuje tylko ograniczona liczba producentów rolnych. Wydawało się, że w tych problemach pomogą przyjęte w 2003 roku ustawy o ochronie gruntów i państwowej kontroli. Jednak ich realizacja czeka na lepsze czasy.

4. Produkcja zwierzęca

Obecny stan tego działu produkcji w dużym stopniu spowodowany jest niekorzystnymi skutkami wieloletnich reform rolnych. W ciągu lat 1991-2004 obsada bydła zmniejszyła się o 3,5 razy, w tym krów – 2,1, trzody chlewnej – 3, owiec i kóz – 4,5, drobiu – 1,6 (rysunek 4). Produkcja brutto mięsa odpowiednio – 2,7 razy, mleka – 1,8, jaj – na 27%. W tym okresie w osobistych gospodarstwach rolników produkcja mięsa wołowego i drobiowego zmniejszyła się o 100 tysięcy t. Produkcja mleka zwiększyła się do 5,4 mln t (1,9 razy), jaj – 4%. Przyrost ten nie kompensował ogólnego spadku produkcji w gospodarstwach rolniczych (odpowiednio 16,1 mln t i 4,6 mld sztuk). Z tego powodu spożycie mięsa i produktów wędliniarskich na jedną osobę spadło więcej niż dwukrotnie w porównaniu do 1990 roku, mleka i produktów mleczarskich prawie o 40%, jaj o 20% (tabela 4).

Rysunek 4

Dynamika поголівья bydła
(wszystkie kategorie gospodarstw na koniec roku, mln szt.)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: "Сільське господарство, Україна: статистичний щорічник 2004".

Konsekwencją zmniejszania поголівья bydła i owiec jest spadek obsady na 100 ha użytków rolnych. W 2004 r. obsada kształtowała się następująco:

– bydła - zmniejszyła się z 59,5 szt. w 1990 r. do 18,6 szt./100 ha użytków rolnych;

- trzody chlewnej zmniejszyła się odpowiednio z 55,7 szt. do 20,8 szt./100 ha gruntów ornych;
- owiec i kóz - zmniejszyła się odpowiednio z 20,3 szt. do 4,7 szt./100 ha użytków rolnych;
- koni - zmniejszyła się z 1,8 szt. do 1,5 szt./100 ha użytków rolnych w 2004 r.

Tabela 4

Produkcja zwierzęca na jedną osobę

Produkty	1990	1995	2000	2003	2004	2004 w % do	
						2003	1990
Mięso (w wadze uboju, kg)	84	44,5	33,8	36,1	33,6	93,1	40
Mleko (litry)	472,3	335,3	257,4	285,7	290,6	101,1	61,5
Jaja (sztuk)	313,9	182,6	179,1	240,0	251,9	105	80,2

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: „Сільське господарство України: Статистичний щорічник 2004”.

Jedną z głównych przyczyn takiej sytuacji jest to, że chów bydła w latach kryzysu nie otrzymał od państwa wsparcia. Gospodarstwa zmuszone były sprzedawać tanio produkty zwierzęce w celu uzupełnienia zasobów obrotowych lub rozdawać zwierzęta pracownikom, a ci ostatni sprzedawali je do rzeźni. Takich przykładów zanotowano wiele w Ukrainie Zachodniej, gdzie na fermach posiadających całą infrastrukturę pozostały w najlepszym razie tylko pomieszczenia. W tym czasie gospodarstwa w krajach Unii Europejskiej dostawały dopłaty rolnicze, na przykład na krowę z cielakiem – 200 €, na każdą świnie – 19 €, na konia – 50 € na rok. Z tego powodu ukraiński producent z trudnością konkuruje z europejskimi sąsiadami. Taka sytuacja, w znacznym stopniu, spowodowana jest niedochodowością wszystkich kierunków produkcji zwierzęcej, z powodu niekorzystnych cen produktów zwierzęcych, spadkiem wydajności zwierząt, brakiem efektywnego ekonomicznego mechanizmu wsparcia tej gałęzi produkcji. W latach 1996-2004 w produkcji zwierzęcej poniesiono straty w wysokości prawie 16 miliardów hrn, a cena skupu była o 1,5-2 razy mniejsza od kosztów wytwarzania. Rynek produkcji zwierzęcej charakteryzuje się niezbilansowanym popytem i podażą, niskim poziomem spożycia wewnętrznego oraz słabą infrastrukturą rynkową. Wymiana towarowa jest realizowana głównie przez pośredników, którzy przejmują znaczącą część zysku z realizacji produkcji.

Na rozwój produkcji zwierzęcej oraz na cały kompleks rolno-przemysłowy (APK) Ukrainy wpływa epidemia ptasiej grypy, którą wykryto w południowych obwodach kraju w miejscach migracji ptaków. Powoduje to zmniejszenie konsumpcji mięsa drobiowego na rynku wewnętrznym i negatywnie wpływa na działalność przedsiębiorstw przetwórczych. W następstwie tego rząd wspólnie z Mi-

nisterstwem Polityki Rolno-Przemysłowej Ukrainy w 2005 roku przeprowadził szereg działań, między innymi zwiększono wydatki budżetowe państwa na wsparcie producentów zwierząt. Ogółem obserwuje się pozytywne tendencje w postaci mniejszego tempa zmniejszania się obsady zwierzęcej.

Efektywność ekonomiczną wykazuje wielkotowarowy chów, a potwierdzeniem tego są rezultaty gospodarstw rolniczych, w których poziom produkcji mięsa w porównaniu z analogicznym okresem roku ubiegłego zwiększył się o 11%, mleka – 2%, jaj – 15%. Poprzez wsparcie produkcji zwierzęcej, w tym przeznaczenie dopłat i dotacji z budżetu państwa, można zaspokoić popyt na rynku wewnętrznym własną produkcją, do tego w dużym stopniu ekologiczną. Dla poprawienia sytuacji w rozwoju produkcji zwierzęcej konieczne jest zrealizowanie szeregu działań przy aktywnym wsparciu państwa. Główne przewidywane działania to:

- wprowadzenie w pełnym zakresie dotacji budżetowych, przewidzianych w Ustawie „O państwowym wsparciu rolnictwa Ukrainy”;
- udzielenie długoterminowych kredytów preferencyjnych;
- przedłużenie terminu wypłat dotacji z podatku VAT za sprzedane przedsiębiorstwom przetwórczym mleko i żywiec mięsny;
- zatwierdzenie programu stworzenia sprzyjających warunków dla stabilizacji i rozwoju hodowli zwierząt do 2010 roku.

Specyfiką ukraińskiego agrobiznesu jest słabe zorganizowanie producentów rolnych, oprócz farmerów, którzy mają swój związek i przedstawicieli na różnych poziomach zarządzania. Obecni rolnicy byli do niedawna pracownikami najemnymi, dostawali pensje lub inną formę zapłaty za pracę, nie musieli zarządzać własnym gospodarstwem i zajmować się wszystkimi związanymi z tym sprawami. Po zmianach ustrojowych pozostają bez potrzebnej pomocy, licząc na to, że państwo zrozumie i doceni wagę i możliwości ukraińskiego rolnictwa.

5. Wyposażenie techniczne rolnictwa

W ciągu ostatnich lat nasiliła się tendencja zmniejszenia poziomu technicznego wyposażenia rolnictwa, który dzisiaj ocenia się jako krytyczny. Każdego roku liczba ciągników zmniejsza się o 15 tysięcy sztuk, przeciętne obciążenie na jeden traktor wynosi około 135 ha przy normie 90 ha. W porównaniu do lat 90 ubiegłego stulecia, liczba kombajnów zmniejszyła się o połowę, średnie obciążenie zwiększyło się z 113 ha do 250 ha na 1 kombajn, a w południowych obwodach, wskaźnik ten przekroczył 380 ha. Zgodnie z prognozami, przy 95% oczekiwanej sprawności technicznej kombajnów zbożowych będą one w stanie zebrać zboże w optymalnym terminie tylko z 1/3 powierzchni, na pozostałym obszarze okres zbioru wydłuży się dwu lub trzykrotnie. Żniwa przeciągną się o ponad 40 dni, co nie-

uchronnie doprowadzi do strat 25-30% plonu. Przedłużenie się obecnej tendencji spadku poziomu wyposażenia technicznego spowoduje w ciągu dwóch, trzech lat całkowitą dekapitalizację, przy tym straty w produkcji będą jeszcze większe.

Tabela 5

Wyposażenie w technikę rolniczą
(wszystkie kategorie gospodarstw)

Wyszczególnienie	1991	2001	2004
Ciągniki (tys. szt.)	497,3	296,2	230,5
– na 1000 ha gruntów ornych	14	11	11
Kombajny zbożowe	105,2	61,3	50,0
– na 1000 ha zasiewu zboża	8	5	5
Kombajny dla zbioru kukurydzy (tys. szt.)	15,3	7,0	5,2
– na 1000 ha zasiewu kukurydzy	12	9	3
Kombajny dla zbioru ziemniaków (tys. szt.)	9,6	3,1	2,2
– na 1000 ha zasiewu ziemniaka	26	104	111
Kombajny dla zbioru buraków (tys. szt.)	19,8	12,0	9,3
– na 1000 ha zasiewu buraka	12	14	16

Źródło: Wyliczenia własne na podstawie: „Сільське господарство України: статистичний щорічник, 2004”.

Dla odnowienia stanu samochodów i ciągników do poziomu zaspokojenia potrzeb technologicznych, niezbędne są coroczne inwestycje w wysokości 20 mld hrn. Do przeprowadzenia bieżących remontów maszyn rolniczych w sezonie 2006 potrzeby sięgają 1,8 mld hrn [Демчак, 2005]. Jednak w ciągu ostatnich trzech lat, roczne nakłady na zakup sprzętu rolniczego nie przekraczają 2 mld hrn, co świadczy o ograniczonych możliwościach producentów rolnych.

Finansowa niezdolność producentów rolniczych do kupowania nowego sprzętu technicznego prowadzi do tego, że przemysł maszyn rolniczych stracił rynki zbytu, nie rozszerza i nie modernizuje produkcji. Przedsiębiorstwa wykorzystują potencjał w 10-20%, urządzenia technologiczne są zamortyzowane, średni termin ich eksploatacji nie przekracza 30-35 lat. Różnica poziomu technicznego maszyn do uprawy i zbioru płodów w porównaniu z producentami zagranicznymi dosięga dwóch generacji [Кириленко, 2005].

Dla polepszenia technicznej sytuacji zabezpieczenia APK opracowano „Program państwowej polityki mechanizacji w rolnictwie na lata 2006-2010” oraz przyjęto w pierwszym czytaniu projekt Ustawy „O systemie inżynierijsko-technicznego zaopatrzenia APK”. W celu zwiększenia zdolności płatniczej rolników, w budżecie przewidziano szereg mechanizmów finansowych państwowego wsparcia zakupu maszyn i urządzeń dla APK. Producenci mają możliwość nabycia maszyn, korzystając z długoterminowych kredytów, na warunkach leasingu oraz z częściową kompensacją jej wartości. W budżecie państwa zarezerwowano kwotę łączną w wysokości 350 mln hrn w celu kompensacji oprocentowania kredytów długoterminowych.

Ważnym czynnikiem konkurowania w agrobiznesie jest zastosowanie nowoczesnych technologii. Przy podobnych warunkach zbytu (cena, jakość, asortyment) decydującą rolę odgrywają koszty produkcji, a te zależą od technologii produkcji. Wygrywa ten kto taniej produkuje. To aksjomat, jak i to, że dla osiągnięcia niskich kosztów produkcji potrzebne są innowacje. Najlepsze gospodarstwa stosujące nowoczesne technologie uprawy oraz współczesne wysokowydajne technologie zużywają na 1 hektar 35-45 litrów oleju napędowego, tj. 3-4 razy mniej niż tradycyjnie pracujące gospodarstwa. Przy tym mają dochody 2-3 razy większe z każdego zagospodarowanego hektara. Analogiczna jest sytuacja w chowie zwierząt. Tam gdzie jest prowadzona prawidłowo selekcja, racjonalny chów i utrzymanie bydła i drobiu oraz stosowane są nowe technologie udoju, tam straty są eliminowane do minimum, a mleko jest wysokiej jakości, gdyż zmniejszają się zanieczyszczenia bakteriologiczne. Jednocześnie maleją nakłady, co sprzyja konkurencyjności produktów.

Głównym problemem w stosowaniu wyposażenia technicznego są wahania cen na rynku paliw. W 2005 r. średnia cena oleju napędowego wzrosła o 1,6 razy. Wyciągając wnioski z sytuacji na rynku paliw w latach poprzednich, Ministerstwo Polityki Rolno-Przemysłowej Ukrainy zaoferowało rozważenie możliwości zniesienia akcyzy na olej napędowy dla potrzeb rolnictwa, stworzenie funduszu stabilizacyjnego produktów naftowych, skierowanie ropy z własnego wydobycia do krajowych przedsiębiorstw przetwórczych oraz przeznaczenie tych paliw dla rolnictwa po stałych cenach. Obecnie prowadzone są prace nad przeprofilowaniem części przedsiębiorstw na produkcję bioetanolu, co da możliwość zachowania tysięcy miejsc pracy na obszarach wiejskich.

6. Przemysł spożywczy

Problemy reformowania rolnictwa nie ominęły branży rolniczego przetwórstwa. Przetwórstwo musi rozwiązać wiele spraw i główne zagadnienia polegają na przechodzeniu na innowacyjne modele rozwoju. Innowacyjny rozwój przetwórczych przedsiębiorstw hamuje ekonomiczna sytuacja w rolnictwie, nadmierne zróżnicowana struktura gospodarstw, przewaga małych rodzinnych, nisko towarowych gospodarstw. Ponadto słabo zorganizowane punkty skupu i pierwotnego przetwarzania, zamortyzowane środki trwałe, niedotrzymanie technologii wytwarzania produkcji powodują niską jakość przetwórstwa. Przez lata nie pracujące przedsiębiorstwa utraciły kwalifikowanych specjalistów i kadrę zarządzającą i zmuszone są do stosowania uproszczonych technologii produkcji. W ostatnich latach pogłębia się dystans pomiędzy liderami i technologicznie zacofanymi przedsiębiorstwami, innowacyjna produkcja koncentruje się w kilkudziesięciu

przedsiębiorstwach, przeważnie z kapitałem zagranicznym. Świadczy to o bardzo dużym dystansie technicznym i technologicznym przemysłu spożywczego w porównaniu z państwami członkami WTO oraz UE.

Przemysł przetwórczy wskutek dużego popytu jako jeden z pierwszych zaczął wychodzić z stanu recesji i osiągnął dodatnią dynamikę: indeks produkcji w 2004 roku przewyższył 87% poziomu 1990 r. (w 1998 – 38%); udział jego wyrobów w strukturze przemysłowej produkcji zwiększyła się do 18,5%. Jednak rentowność produkcji zmniejszyła się i w latach 2003-2004 stabilizowała się na bardzo niskim poziomie – 3,3%, a wolumen produkcji specjalnych artykułów żywnościowych widocznie zmniejszył się – 10-krotnie w przypadku produktów żywności dla dzieci [Крисанов, 2005].

Jeszcze jedną specyfiką ukraińskiego agrobiznesu jest brak standaryzacji konsumpcyjnych i żywnościowych towarów oraz usług. Produkcja ukraińskiego APK często ma wyższe parametry jakościowe (mniejsze zużycie środków ochrony roślin, nawozów sztucznych, różnych stymulatorów i biododatków, energetycznych i weterynaryjnych preparatów, które przechodzą do końcowego produktu), które przy braku zatwierdzonych standardów WTO nie mogą być wprowadzane na rynki innych krajów. Problem pogłębia się, ponieważ jak już wspomniano, 2/3 produkcji zwierzęcej produkowane jest w osobistych gospodarstwach rolników. W rezultacie, produkcja mleka i jego przechowywanie nie odpowiadają podstawowym standardom WTO i najbliższych partnerów handlowych z Unii Europejskiej. Z takiego mleka nie można produkować konkurencyjnych produktów wysokiej jakości – serów, masła, jogurtów i odżywek dla dzieci etc.

Z mięsem, w szczególności wołowym, jest analogiczny problem. Absolutna większość pogłowa nie jest identyfikowana, mało produkuje się również mięsa konsumpcyjnego najwyższej jakości.

Podsumowując, w warunkach bardziej liberalnego rynku, „mali” producenci żywności z trudem będą mogli utrzymać się w warunkach nowego konkurencyjnego środowiska. Taki stan rzeczy niepokoi samych rolników i naukowców. Negatywne socjalne skutki przystąpienia do WTO dla ludności wiejskiej można przewidzieć już dziś. Jest to tym bardziej aktualne, że ludność wiejska w Ukrainie stanowi około 1/3 ogółu ludności, znacznie więcej niż w bogatych krajach. Można powiedzieć, że ukraińskie rolnictwo i agrobiznes, pomimo pozytywnych elementów znajduje się w przewlekłym ekonomicznym kryzysie. W warunkach nowej sytuacji politycznej i dążenia Prezydenta Ukrainy do osiągnięcia standardów socjalno-ekonomicznego rozwoju, pokonania ubóstwa, socjalnej nierówności ludności wiejskiej potrzebne są zupełnie inne koncepcje rozwoju produkcji rolno-przemysłowej oraz wyznaczenie nowych celów i priorytetów polityki rolnej.

7. Rozwój rolniczych instytucji

Okres nasilonych przygotowań do przyszłej integracji Ukrainy z UE niefortunnie zbiega się z bardzo niekorzystną kondycją ukraińskiego rolnictwa, ilustrowaną zarówno wskaźnikami ekonomicznymi (dochody, opłacalność, inwestycje itp.), jak i wskaźnikami społecznymi (powszechność rozczarowania efektami transformacji, skala ubóstwa, bezrobocia, utrudniony dostęp do usług społecznych itp.). Jak wskazują wyniki przeprowadzonej analizy, jedną z głównych przyczyn takiej słabości rolnictwa i rolników w procesie reform rynkowych i przygotowań do członkostwa w UE jest bardzo słaba rola instytucji rolniczych, w tym państwowych służb doradczych. Po upadku socjalizmu państwowego w rolnictwie ukraińskim i jego najbliższym otoczeniu wytworzyły się obszary „pustki instytucjonalnej”. Wystawiony na działanie globalnego mechanizmu rynkowego, ukraiński rolnik czuje się zagubiony, pozbawiony ochrony i wsparcia organizacyjnego. Do tej sytuacji dołączają niekorzystne wyniki ekonomiczne i sytuacja dochodowa rolników, niewiarygodny dysparytet cen na produkty rolnicze, przetwórstwa i przemysłu.

Rola państwa jest bardzo mała w tym procesie i doradztwo rolnicze traktowane jest jako jeden z elementów agrarnej polityki Ukrainy, które potrafi [Kudła, 2004]:

- zwiększyć stabilność agrobiznesu i stworzyć dostęp ludności wiejskiej do potrzebnej informacji i wiedzy,
- wspierać rozwój nierolniczej przedsiębiorczości na obszarach wiejskich,
- podwyższyć efektywność gospodarowania i dochodowość rolnictwa,
- zapewnić dostęp ludności wiejskiej do usług socjalnych,
- zmniejszyć poziom bezrobocia na wsi,
- podwyższyć poziom życia ludności wiejskiej.

W warunkach niedostatecznego rozwoju instytucjonalnego zabezpieczenia gospodarki żywnościowej w Ukrainie bardzo słabo jest rozwinięty system państwowego regulowania gospodarki krajowej. Ponadto do dziś praktycznie nie ma państwowej polityki ekonomicznej. Dotychczas nie wiadomo w jakim kierunku ekonomicznym i społecznym, kraj ma być budowany. Oceniając zmiany, które nastąpiły w okresie ostatnich piętnastu lat w gospodarce Ukrainy, nie można pominąć przeobrażeń strukturalnych, które odbywały się w gospodarce żywnościowej kraju.

Przeobrażenia strukturalne, które miały miejsce w sektorze rolno-spożywczym gospodarki Ukrainy, obejmowały:

- zmiany w organizacyjno-prawnych formach gospodarowania;
- zmiany w strukturze produkcji rolno-spożywczej, produkcji w gospodarstwach o różnej formie organizacyjno-prawnej;
- zmiany w strukturze zasobów produkcyjnych w różnych organizacyjno-prawnych formach gospodarowania.

8. Podsumowanie

Z przeprowadzonych analiz funkcjonowania agrobiznesu na Ukrainie i zachodzących zmian w jego strukturze wynika m.in. że:

1. Sektor rolno-spożywczy w Ukrainie odgrywa bardzo ważną rolę w życiu ludzi, szczególnie w życiu ludzi pracujących w tym sektorze. Przeobrażenia strukturalne w tym sektorze dotyczyły: organizacyjno-prawnych form gospodarowania, struktury produkcji rolno-spożywczej wytwarzanej przez gospodarstwa należące do różnych form organizacyjno-prawnych, struktury zasobów produkcyjnych sektora rolno-spożywczego. Były kołchozy i sowchozy w ciągu okresu reformowania rolnictwa i całej gospodarki żywnościowej przekształcano w spółki z o.o., spółki komandytowe, spółki akcyjne, prywatne i prywatno-dzierżawne przedsiębiorstwa, małe i duże gospodarstwa farmerskie, kooperatywy. Udział tych przedsiębiorstw w strukturze wytwarzanej produkcji nie przewyższa 23%, a w niektórych regionach Zachodniej Ukrainy – 10%. Głównym producentem w rolnictwie są gospodarstwa indywidualne ludzi, mieszkających na wsi, a także części mieszkańców miast, co nie stwarza perspektywy dalszego rozwoju. Relatywnie intensywniej rozwija się prywatne warzywnictwo – szczególnie w strefach podmiejskich efektywnie funkcjonują niektóre duże firmy, produkujące warzywa przez cały rok.
2. Trudno obecnie przewidzieć, czym skończy się obecny, długo trwający stan stagnacji gospodarki żywnościowej. Mimo to, jedno jest jasne – perspektywa rozwoju struktury sektora rolno-spożywczego na Ukrainie przemawia za większymi gospodarstwami rolniczymi, ich integracją i kooperacją z przedsiębiorstwami przemysłu żywnościowego. Jak wynika z obliczeń, przeciętnie 75% produkcji rolniczej w Ukrainie wytwarzają obecnie gospodarstwa indywidualne. Taki sposób funkcjonowania rolnictwa obiektywnie nie może mieć żadnej perspektywy, ponieważ jest nie efektywny, nie sprzyja postępowi technologicznemu, nie nadaje się do zmechanizowania. W najbliższej perspektywie główne zadania to odrodzenie dużych rolniczych przedsiębiorstw, rozwój wiejskiej kooperacji usługowej i produkcyjnej, integracji rolniczo-przemysłowej, najpierw kontraktowej, a dalej i innych jej form, nie mówiąc już o konieczności zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Ważnym kierunkiem dalszego rozwoju rolnictwa w Ukrainie jest także rozszerzenie jego sektora ekologicznego.
3. Rozwój gospodarczy powoduje zmianę relacji między rolnictwem a przetwórstwem rolno-spożywczym. Zmianie ulegają między innymi proporcje między zatrudnieniem w rolnictwie i przemyśle spożywcym oraz udział przemysłu spożywczego w przetwarzaniu produktów rolnych, z wyraźną tendencją do wzrostu udziału półsurowych i gotowych artykułów

spożywczych. W związku z tym wielką rolę w procesach równoważenia sektora rolno-spożywczego na Ukrainie powinno odegrać przetwórstwo rolno-spożywcze.

4. Globalnym wnioskiem z praktyki reformowania gospodarki Ukrainy i w szczególności jej sektora rolno-spożywczego jest nieprawdziwe założenie, że rynek sam może wykreować nową rzeczywistość i poprawić efekty gospodarowania. Mechanizm rynkowy sam potrzebuje regulacji ze strony państwa, które może oddziaływać na niego przez swoje instytucje, w tym doradcze. Należy przy tym rozwinąć integrację między gospodarstwami rolnymi a przetwórczymi na zasadach kontraktacji, czyniąc rynek surowców rolnych i stosunki ekonomiczne między wszystkimi uczestnikami całego łańcucha produkcji żywności, bardziej przewidywalnymi i efektywnymi. Ukraińskie rolnictwo nie może pozostawać głównie dostarczycielem surowców i siły roboczej dla globalnego rynku, jeżeli chce zrealizować swój cel – stać się krajem naprawdę europejskim tak politycznie, jak i ekonomicznie.
5. Duże zainteresowanie inwestorów zagranicznych wzbudza na Ukrainie przemysł żywnościowy i przemysł przetwórczy; szczególnie produkowanie wyrobów tytoniowych, alkoholowych, tłuszczowych i słodczy. Jest to wynikiem stworzenia w wymienionych branżach atrakcyjnego klimatu inwestycyjnego dla zagranicznych inwestorów. W rolnictwie takiego klimatu jeszcze nie ma. Duże prywatne spółki akcyjne z udziałem kapitału zagranicznego dość efektywnie funkcjonują także w przetwórstwie mięsny i mlecznym, chociaż mają trudności z zaopatrzeniem w surowiec na skutek rozdrobnienia w rolnictwie.

LITERATURA

1. Czerewko G., G. Iwanicka (2003): Problemy ekonomicznego rozwoju obszarów wiejskich na Ukrainie. [w:] A. Czudec (red.): Regionalne uwarunkowania ekonomicznego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich. Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów, s. 42- 49.
2. Czerewko G. (2004): Konsekwencje integracji Polski z Unią Europejską dla agrobiznesu Ukrainy. [w:] Szanse i bariery rozwoju agrobiznesu po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Wyd. Wyższej Szkoły Inżynieryjno-Ekonomicznej, Ropczyce, s. 45-58.
3. Czerewko G. (2005): Postępy w przygotowaniu Ukrainy do integracji z UE. [w:] Polski agrobiznes po wejściu do Unii Europejskiej – pierwsze efekty i perspektywy. Wyd. Wyższej Szkoły Inżynieryjno-Ekonomicznej, Ropczyce, s. 121-131.
4. Kudła N. (2004): Rozwój doradztwa rolniczego na Ukrainie i możliwości wykorzystania polskich doświadczeń. Zagadnienia doradztwa rolniczego nr 3, s. 148-156.
5. Демчак І.М. (2005): Ситуація в аграрному секторі економіки та заходи Уряду щодо державної підтримки розвитку АПК. /Економіка АПК. № 11.-с. 12-19.

6. Дієсперов В. (2005): Вигідність роботи в сільському господарстві: оцінка та перспективи. / Економіка України, № 8, с. 62-67.
7. Кириленко І.Г. (2005): Напрями підвищення конкурентоспроможності вітчизняного сільськогосподарського виробника./Економіка АПК. № 11, -с. 68-72.
8. Крисанов Д.Ф. (2005): Пріоритети інноваційного розвитку переробної сфери АПК України/Економіка АПК. № 7.с. 18-26.
9. Саблук П.Т. (2006): Становлення аграрної політики в Україні./Економіка АПК. № 1, с. 3-7.

GEORGIJ CZEREWKO, NAZAR KUDŁA

REFORMA SEKTORA ROLNO-SPOŻYWCZEGO NA UKRAINIE

STRESZCZENIE

W artykule zaprezentowano skutki przeprowadzonych reform w rolnictwie i przemyśle przetwórczym Ukrainy. Przemiany w rolnictwie doprowadziły do powstania nowych form organizacyjno-prawnych gospodarowania w rolnictwie, powstania gospodarstw farmerskich. Zmianom towarzyszył spadek produkcji w dużych przedsiębiorstwach rolnych, zwłaszcza produkcji zwierzęcej. W tych warunkach relatywnie szybko wzrastał udział produkcji w najmniejszych gospodarstwach socjalnych. Gospodarstwa sektora prywatnego (gospodarstwa farmerskie i małe gospodarstwa socjalne) wytwarzają obecnie 2/3 globalnej produkcji rolniczej. Prywatny sektor, jest bardzo rozdrobniony, nie zorganizowany, słabo wyposażony technicznie i nie przygotowany do gospodarowania w warunkach Unii Europejskiej czy konkurowania w ramach WTO. Przeprowadzona analiza pozwala zrozumieć problemy ukraińskiego sektora rolno-spożywczego, jego potencjału, zagrożeń, problemów i perspektyw.

GEORGIJ CZEREWKO, NAZAR KUDŁA

THE REFORM OF AGRIBUSINESS SECTOR ON UKRAINE

SUMMARY

In the article results of reforms in the agriculture and the food processing industry of Ukraine are presented. Transformations in the agriculture led to rising of new forms organizational-legal of farming in the agriculture, rising of farmers holdings. To changes accompanied the fall production in large farming firms, especially animal production. Under this circumstances relatively quickly increased participation in production a least social farms. Farms of the private sector (farmer holdings and social farms) produce at present 2/3 total agricultural production. The private sector is very comminute, unorganized, weakly technically equipped, and not prepared to the farming conditioned in the European Union or compete within the framework of WTO. This analysis allows to understand problems of the Ukrainian agro-food sector, his potential, threats, problems and perspectives.